

Streszczenie

Spółeczna tożsamość terytorialna w Polsce na poziomie regionalnym jest zjawiskiem niejednoznacznym. Przywiązanie do województwa jest współdzielone przez identyfikowanie się z regionem kulturowym o granicach reliktowych czy terytorium niesformalizowanym, zdelimitowanym na podstawie indywidualnych kryteriów. Instytucjonalizacja regionu administracyjnego w wyniku reformy podziału terytorialnego może spowodować wykształcenie się identyfikacji danej społeczności z nowopowstałym bytem, przy jednoczesnym zachowaniu więzi emocjonalnych z dawnymi jednostkami przestrzennymi.

Niniejsza praca dotyczy wpływu podziałów administracyjnych na modyfikację tożsamości terytorialnej na przykładzie Podlasia. Uwzględniono zmiany przebiegu granic regionów administracyjnych obszaru północno-wschodniej Polski od I Rzeczypospolitej po czasy obecne. Główny nacisk położono na czynnik reformy administracyjnej z 1999 r. i związane z nim zmiany podziału terytorialnego na poziomie regionalnym. Wydzielając obecne województwo podlaskie, uwzględniono jedynie północny fragment historycznego regionu (1566-1795). Biorąc pod uwagę toponimie, omawiane województwo należy do najbardziej niespójnych jednostek przestrzennych z granicami regionów reliktowych.

Celem nadrzędnym rozprawy było określenie wpływu podziału administracyjnego na modyfikację społecznej tożsamości terytorialnej i postrzeganie regionu pogranicza kulturowego północno-wschodniej Polski na przykładzie Podlasia.

Postępowanie badawcze składało się z trzech części: teoretycznej, empirycznej i analitycznej. W pierwszej, dokonano przeglądu literatury przedmiotu oraz sformułowano cele i hipotezy badawcze (**Rozdziały 1 i 2**). Kolejna, empiryczna część pracy składała się z opracowania danych zastanych oraz klasyfikacji obszaru badań. Na tym etapie dokonano przeglądu materiałów kartograficznych, w celu rozpoznania zasięgów przestrzennych procesów osadniczych i przynależności administracyjnej obszaru badań, wskutek których wykształciło się współczesne pogranicze kulturowe na Podlasiu (**Rozdział 3**). Posłużono się także metodą analizy treści z zamiarem rozpoznania postrzegania Podlasia w aspekcie przestrzennym i semantycznym w literaturze (dla lat 1887-2020). Przeprowadzono kwerendę danych teleadresowych w celu zidentyfikowania przejawów podlaskiej tożsamości regionalnej na obszarze badań w latach 1983-2013 (**Rozdział 4**). Zwieńczeniem części empirycznej było przeprowadzenie badań społecznych (w latach 2017-2018), w których posłużono się kwestionariuszem ankiety wysłanym do 71 gmin położonych w województwach: podlaskim (31), lubelskim (18), mazowieckim (18) i warmińsko-mazurskim (4). Próba badawcza składała się z 9537 respondentów, a stopa zwrotu wyniosła 50,2%.

W części analitycznej pracy, w celu poznania struktury przestrzennej wyników badań ankietowych zastosowano kartograficzną metodę badań i prezentacji oraz metody statystyczne: korelacji i regresji. W celu identyfikacji czynników przestrzennych (w tym efektu danej granicy administracyjnej na utożsamianie się z Podlasiem) i społeczno-

demograficznych kształtujących współczesną tożsamość terytorialną, uzyskane wyniki zostały zweryfikowane pod względem istotności statystycznej (**Rozdział 5**).

Rozdział 6. składa się z weryfikacji hipotez badawczych oraz podsumowania, stanowiącego syntezę wyników. Badania potwierdziły zaistnienie procesu wygaszania tożsamości podlaskiej na obszarach historycznie związanych z Podlasiem, które obecnie nie należą do województwa podlaskiego utworzonego w 1999 r. Z kolei ludność Suwalszczyzny, ziemi łomżyńskiej i Kurpi silnie utożsamia się z Podlasiem, pomimo braku historycznych i kulturowych koneksji z tym regionem. Uśrednione wartości syntetycznych wskaźników podlaskiej tożsamości terytorialnej oraz autoidentyfikacji podlaskiej są obecnie wyższe wśród społeczności wymienionych obszarów w porównaniu do ludności zamieszkującej terytorium historycznie podlaskie – wschodnich powiatów województwa mazowieckiego oraz północnych lubelskiego.

Ostatnia reforma podziału terytorialnego w znaczącym stopniu przyczyniła się do postrzegania Podlasia jako regionu administracyjnego, tj. województwa podlaskiego, zarówno przez jego mieszkańców, jak i społeczności obszarów ościennych. Przeprowadzone testy istotności statystycznej dowiodły, że głównymi czynnikami modyfikującymi stopień identyfikacji z Podlasiem są zajęcie i wyznanie. Więzy z regionem są najsilniejsze wśród rolników oraz społeczności prawosławnej i/lub deklarującej narodowość inną niż polska (oraz samookreślenie *tutejsi*). Analiza statystyczna wykazała, że przywiązanie do Podlasia wzrasta wraz z wiekiem ludności. Czynnik wieku jest jednak mniej istotny w budowaniu tożsamości podlaskiej i postrzeganiu zasięgu przestrzennego Podlasia niż współczesna przynależność regionalna. Na podstawie przeprowadzonych badań nie można mówić o Podlasiu w kontekście regionu kulturowego, istniejącego wewnątrz granic historycznych czy współczesnych. W świadomości społecznej mieszkańców tzw. historycznego Podlasia wspólne cechy zachowały się w formie szczątkowej. Kolejne podziały administracyjne przyczyniły się do wyraźnego zróżnicowania społeczności zamieszkałych po obu stronach Bugu. Trudno jednak stwierdzić, czy Podlasie kiedykolwiek stanowiło konstrukt kulturowy o wyraźnej odrębności w granicach pierwszego województwa (1566-1795), które *de facto* było regionem administracyjnym.

Wraz z kolejnymi fazami ewolucyjnymi Podlasia o odmiennych granicach i położeniu geograficznym, mamy do czynienia z „wędrującym” regionem i „podążającą” za nim – z pewnym opóźnieniem czasowym – tożsamością regionalną. Zanim ukształtują się więzi z nowo utworzonym regionem, przywiązanie do wcześniej sformalizowanego terytorium ulega stopniowemu wygaszeniu. W rezultacie, społeczność utożsamia się przez całe pokolenia z więcej niż jednym regionem (tzw. *tożsamość hybrydowa*). Dzieje się to przy względnym zakorzenieniu terytorialnym i ciągłości osadniczej społeczności północno-wschodniej Polski. Za proces „wędrowania” regionu odpowiada nazewnictwo przypisane danemu terytorium. Toponim, obok granic i mieszkającej wewnątrz nich społeczności, stanowi kluczowy filar dla budowania tożsamości regionalnej. Nazwa regionu jest więc ważnym symbolem terytorialnym powstałym wskutek jego instytucjonalizacji.